

ABD'İN ARAP İSYANLARINA DAİR STRATEJİSİ: PRAGMATİZM Mİ YOKSA KAFA KARIŞIKLIĞI MI?

TALHA KÖSE*

ABDULLAH ENES TÜZGEN**

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Arap isyanlarında doğrudan rolü olduğuna hatta bu devrim sürecinin bizzat Washington tarafından yönlendirildiğine dair inanış, bugün bile birçok bölge ülkesinin kamuoylarında yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Bu yaklaşım tarzı Türkiye kamuoyunda da uzun süre konuyla ilgili hakim görüş olarak paylaşılmıştır. Arap isyanlarının eski Sovyet coğrafyasında yaşanan renkli devrimlerle benzerlik gösterdiğine dair tespitler, devrimlerin özellikle ilk dönemlerinde akademik çevrelerde ve kamuoyunda tartışılmıştır. ABD'ye bölge siyasetinde mutlak belirleyici rol atfeden bu yaklaşımlar şüphesiz son derece sorunlu bir bakış açısını temsil etmektedir. Arap Baharı sonrası üretilen akademik yazın ise meseleyi ABD merkezli yaklaşımın dışında çok daha zengin bir şekilde ele almaktadır. Arap Baharı'nı ABD menşeli bir şekilde açıklayan yaklaşım aynı zamanda bölge halklarına ve bölgedeki yerel aktörlere bir faillik atfetmemektedir. ABD, Arap isyanlarının beklenmedik bir şekilde patlak vermesi ve yayılmasında doğrudan rol oynamamıştır.

* Doç. Dr. Talha Köse, İbn Haldun Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

** Dr. Abdullah Enes Tüzgen, İbn Haldun Üniversitesi

Son yetmiş yıldır bölge siyasetinde meydana gelen birçok gelişmede ABD'nin doğrudan veya dolaylı olarak rolü olmuştur. Arap Baharı ise ABD'nin bölgedeki askeri varlığını kademeli olarak azaltmaya hazırlandığı bir dönemde meydana gelmiştir. Barack Obama'nın başkanlığı döneminde bölge siyasetini yoğun askeri varlık ve maliyetli politikalarla domine etme değil stratejik öncelikler doğrultusunda daha düşük maliyet ve askeri varlıkla şekillendirilen bir stratejiye geçme çabası içinde olunmuştur.¹ Dışarıdan dengeleme (*offshore balancing*) veya arkadan yönetme stratejisi olarak da ifade edilen bu yaklaşım Washington'un bölgedeki yüksek maliyetli ve yüksek riskli politikalarını stratejik öncelikleri ile uyumlu daha makul bir seviyeye çekmeyi hedeflemiştir.² Şüphesiz ABD'nin bölge siyasetini askeri güç kullanımı ve "zoraki demokratikleştirme" projesi çerçevesinde şekillendirmesi gerektiğini savunanlar bu yaklaşıma eleştirilerde bulunmuşlardır. Ancak ABD'nin bölge siyasetini kaba güç kullanarak kendi istediği biçimde şekillendiremeyeceği gerçeği, fiyaskoya dönen Irak ve Afganistan işgallerindeki başarısızlığı ile ortaya çıkmıştır. Washington'un bölge siyasetine dair tercihleri devrimler sonrası bölge siyasetinin yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Ancak bu etki kendini George W. Bush başkanlığında ve neoconların Amerikan dış politikasını şekillendirdiği dönemden farklı bir şekilde ortaya koymuştur.

Bu çalışmada ABD'nin Arap isyanlarının başlamasından sonraki süreçle ilgili takip ettiği stratejiyi ve bu stratejinin gerekçelerini ele almaktayız. ABD'nin bölgeye dair stratejilerinde birtakım süreklilik unsurları bulunmakla beraber başkanlara göre yaklaşım farklılıkları da söz konusudur. George W. Bush, Barack Obama ve Donald Trump üçü de

¹ Colin H. Kahl ve Marc Lynch, "US Strategy after the Arab Uprisings: Toward Progressive Engagement", *The Washington Quarterly*, Cilt: 36, Sayı: 2, (2013), s. 52.

² Christopher Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy", *International Security*, Cilt: 22, Sayı: 1, (1997), s. 86-124; Christopher Layne, "America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived", *Review of International Studies*, (2009), s. 5-25; John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, "The Case for Offshore Balancing", *Foreign Affairs*, Cilt: 95, Sayı: 4, (2016), s. 70-83.

başkanlıkları dönemlerinde kendi yaklaşımlarına göre farklı politikaları tercih etmişlerdir. Ancak yaklaşım farklılıklarının yanında ABD'nin bölgeye dair stratejilerinde birtakım süreklilik unsurları da bulunmaktadır. ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine dair stratejilerinde son otuz yıldır süreklilik unsurlarının ağırlıklı bir şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. Başkanlar bölgeye dair kendilerince stratejiler oluşturmaya çalışmışlar ancak bu stratejiler genel çerçevenin dışına taşmaya başladığında Washington'daki yerleşik siyasi ve bürokratik aktörlerce dengelenmiş ve tekrar belirlenen istikamete sokulmaya çalışılmıştır. ABD'nin Arap Baharı sonrasındaki tavrı da benzer biçimde şekillenmiştir. Devrimler bölgedeki düzeni ABD'nin istemediği bir noktaya çekmeye başladığında Washington'daki aktörler devreye girerek duruma müdahale etmiştir.

Obama yönetiminde Washington soğukkanlı bir tavırla sürece sonradan müdahil olmuştur. Bu tavırda Obama yönetiminin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yeni bir cephe açmama çabasının rolü büyüktür.³ Başkan Obama son on yıldır bölgede yoğunlaşan askeri kümeleşmeyi başka bir bölgeye kaydırmaya gayret etmiştir. ABD'nin bölgedeki askeri varlığını azaltma, güvenlik ve dış politika konusundaki odağını Uzak Doğu'ya kaydırma gibi bir hedef belirlemiştir.⁴ Lakin bu tarz çabaların yanında ABD halen bölge siyasetini belirleme konusunda en etkili güç olmaya devam etmektedir. Değişen ise Washington'ın son zamanda bölgede oluşturduğu güç boşluklarıdır. Bu boşluklar diğer küresel ve bölgesel aktörlere davetiye çıkarmıştır.⁵ Ortaya çıkan güç boşluğu aynı zamanda bölgenin baskılanmış etnik, mezhepsel, kabilevi ve ideolojik fay hatlarını da tetiklemiştir.⁶ Bütün bu gelişmeler bölgeyi ucu açık

³ Jeremy Pressman, "Same Old Story? Obama and the Arab Uprisings", *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, (2013), s. 229.

⁴ Christensen, Thomas J. "Obama and Asia", *Foreign Affairs*, 94 (2015), s. 28-30.

⁵ May Darwich, "Great and Regional Powers in the Middle East: The Evolution of Role Conceptions", *Shifting Global Politics and the Middle East*, (2019), s. 25.

⁶ Perry Cammack, Michele Dunne, Amr Hamzawy, Marc Lynch, Marwan Muasher, Yezid Sayigh ve Maha Yahya, "Arab Fractures: Citizens, States, and Social Contracts", Carnegie Endowment for International Peace, (2017).

bir kaosa doğru sürüklemiştir. Marc Lynch'in "Yeni Arap Savaşları"⁷ olarak ifade ettiği bu karmaşık durum Washington'ın ve diğer bütün aktörlerin bölgeye yönelik bütüncül bir strateji geliştirme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Sahadaki bu durum ABD'yi pragmatik bir yaklaşıma zorlamaktadır.

Washington'ın Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi ülkelerdeki devrim ve iç savaşlara dair stratejik yaklaşımları bu çalışmada ele alınmaktadır. ABD'nin bölge siyasetindeki süreklilik ve kırılma unsurları ve Washington yönetimlerinin Arap Baharı sürecinde belirlediği stratejilerin ana çerçevesi bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

ARAP BAHARI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE ABD'NİN ERKEN TEPKİLERİ

Ortadoğu bölgesinin siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleri uzun süredir değişime dair sinyaller vermiş ancak değişim beklenmedik ve kontrolsüz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Küresel ve bölgesel birçok aktör gibi Washington yönetimi de bu değişime hazırlıksız yakalanmıştır. ABD, Arap Baharı ile ortaya çıkan değişim sürecine ilk başlarda çelişkili tepkiler vermiştir. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın Tunus'taki isyanlar konusundaki ilk açıklaması destekleyici mahiyette olmuştur. Başkan Obama Tunus devriminin başarılı olmasının ardından "Tunus halkının cesur ve onurlu tavrını alkışlamaktayım" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁸

Başkan Obama benzer tavrı biraz daha soğukkanlı bir şekilde 19 Mayıs 2011'deki bir konuşmasında da yinelemiştir. Obama "Elbette mütevazı bir şekilde hareket etmek durumundayız. Tunus ve Kahire'de insanları sokağa dökken Amerika olmamıştır. Bu hareketi insanlar kendileri başlatmışlardır ve bu sürecin sonunu da kendileri getirmelilerdir"

⁷ Marc Lynch, *The New Arab Wars: Uprisings and Anarchy in the Middle East*, (Public Affairs, New York: 2016).

⁸ Barack Obama, "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", Beyaz Saray, 19 Mayıs 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>, (Erişim tarihi: 12 Mart 2021).

şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁹ Keza bu açıklama ABD'nin devrimlerin erken aşamasında halk hareketinin hangi istikamette seyredeceğini izlemeyi tercih ettiğinin göstergesidir. Esasında ABD'nin bizzat değişim sürecine müdahil olması bu toplumsal hareketlerin meşruiyet zemininin tartışılır hale gelmesine neden olabilirdi. Washington yönetimi belki biraz da bu gerekçeyle sürece doğrudan müdahil olma görüntüsünden uzak durmayı taktik olarak benimsemiş olabilir.

Devrimlerin bölge siyasetini yeniden şekillendirmeye başlamasının ardından Washington tekrar devreye girerek kendi stratejik öncelikleri doğrultusunda müdahalelerinin yönünü değiştirmiştir. Obama yönetimi ilk başlarda bu değişim dalgasına olumlu yaklaşmış ve dolaylı şekilde bu dönüşümden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ancak devrimler dalgası Washington'ın bölgeye yönelik stratejik öncelikleriyle çelişmeye başladıkça Obama yönetimi de ilk baştaki yaklaşımını değiştirmiş ve Arap Baharı ile ilgili söylemlerinin tonunu düşürmüştür. Washington, devrim ve siyasi/toplumsal değişime dair tutarlı ve ilkeli bir yaklaşım geliştirme çabası içinde olmamıştır.¹⁰ ABD'nin üst düzey yetkililerinin söylemleri değişim dalgasını destekleme yönünde şekillenirken sahadaki tavırları ise bu söylemleri destekler mahiyette olmamıştır. Bir yandan Başkan Barack Obama ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Arap Baharı ve devrim dalgasına söylemleriyle destek vermiştir.¹¹

Elimize tarihi bir fırsat geçmiş durumda. ABD'nin Tunuslu bir sokak satıcısının onuruna, diktatörlerin kaba kuvvetinden daha fazla değer verdiğini gösterme şansımız bulunmakta. Şüphesiz ABD bölge halkının yeni fırsatları ve kendi kaderini tayin hakkını güçlendirecek değişimleri memnuniyetle karşılamaktadır. Evet bu ümit vadeden durumun riskleri de olacaktır. Ancak uzun yıllardır mevcut durumu ol-

⁹ Pressman, "Same Old Story? Obama and the Arab Uprisings", s. 232.

¹⁰ Daniela Huber, "A Pragmatic Actor—the US Response to the Arab Uprisings", *Journal of European Integration*, Cilt: 37, Sayı: 1, (2015), s. 72.

¹¹ Dalal Daoud, "North America's Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings", *Routledge Handbook of the Arab Spring*, ed. Larbi Sadiki, (Routledge, New York: 2014), s. 626; Kim Ghattas, "How does the US View Tunisia's Revolt?", BBC, 16 Ocak 2011.

duğu gibi kabul etmekte olduğumuz bölgedeki vaziyetin artık olması gerektiği halini talep etme şansına sahibiz.¹²

Obama aynı zamanda her yıl yapılan ve başkanların Amerikan halkına hitabı olan “Birliđin Durumu Konuşması”nda (State of the Union Speech) “Amerika Birleşik Devletleri Tunus halkının yanındadır ve tüm insanların demokratik haklarını talep etmelerini desteklemektedir”¹³ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamalar ABD’nin bölgedeki devrim sürecini desteklediği şeklinde yorumlara neden olmuştur. Öte yandan Savunma Bakanlığı (Pentagon) ve istihbarat örgütleri ise sahada çok farklı ve Obama’nın söylemleri ile çelişen yaklaşımlar sergilemiştir.

Yukarıdaki ifadeler Başkan Obama’nın Tunus’ta ortaya çıkan devrimi en azından fikir bazında desteklediğini ortaya koymaktadır. ABD söylem düzeyinde demokratik değişim sürecini desteklerken bu değişimin kendi stratejik öncelikleri açısından oluşturabileceği riskleri ortadan kaldırmak için önleyici adımlar da atmıştır. Bu yaklaşım tarzını kurumlar arası kafa karışıklığına işaret eden bir karmaşa şeklinde yorumlamak, ABD gibi stratejik yönelimleri konusunda tutarlı politikalara sahip bir süper gücün tavrını basite indirgeme anlamına gelmektedir. Bu belirsizlik ortamında kullanılmaya çalışılan muğlaklık Washington’a bölge politikaları konusunda esneklik sağlamıştır. ABD’nin üst düzey yetkilileri de bu muğlaklığı kullanarak demokrasi yanlısı söylemleri ile devrim karşıtı eylemler arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır.

ABD ne Arap Baharı ile ortaya çıkan değişim dalgasını tam manası ile desteklemiş ne de bu değişim dalgasının kendi çıkarları açısından oluşturabileceği fırsatlardan istifade etmekten geri durmuştur. Washington yönetiminin bu pragmatik yaklaşımı sahada meydana gelen değişimlere paralel olarak yeniden gözden geçirilmiştir.¹⁴ Arap Baharı’nın veya

¹² Obama, “Remarks by the President on the Middle East and North Africa”.

¹³ Barack Obama, “Remarks by the president in State of Union Address”, Beyaz Saray, 25 Ocak 2011, www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/01/25/remarks-president-state-union-address, (Erişim tarihi: 13 Mart 2021).

¹⁴ Huber, “A Pragmatic Actor”, s. 57-75.

bugünkü ifadesiyle Arap isyanlarının onuncu yılında ABD'nin devrim karşıtı koalisyonla yani Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, İsrail ve darbeci Abdülfettah Sisi önderliğindeki Mısır ile daha yakın iş birliği içinde olduğu görülmektedir. Buna karşın sahada da İran ve Rusya'nın nüfuzunu baskılamaya yönelik adımlara öncelik verdiği söylenebilir. DEAŞ karşıtı koalisyon kurgusu ise başta Suriye olmak üzere bölgedeki bütün "İslamcı" örgütleri hedef almış ve zayıflatmıştır.

Washington'ın tavrı Arap Baharı olarak tanımlanan dönüşüm sürecinin seyrini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bütün bu dönüşüm sürecince ABD attığı adımlardan çok atmadığı ve/veya atmaktan imtina ettiği adımlarla bu sürecin yönünün belirlenmesine katkı sağlamıştır. ABD, Tunus ve Mısır'da daha önce müttefiki olan diktatörlerin devrilmesine fazla ses çıkarmamıştır. Libya'da ise uluslararası koalisyonla birlikte devreye girerek Kaddafi'nin devrilmesinde etkin rol oynamıştır. Bahreyn'de devrimin Suudi Arabistan'ın askeri müdahaleleriyle akim bırakılmasına sessiz kalmıştır. Benzer şekilde Yemen'deki karşı devrim sürecine ses çıkarmayarak Suudi Arabistan ve BAE'nin müdahalelerine yeşil ışık yakmıştır. Suriye'deki gelişmelerde ise İsrail'in güvenliğini ve Levant bölgesindeki siyasi istikrarı bütüncül olarak etkilediği için bu ülkedeki siyasi yapının tamamen İran ve Rusya tarafından kontrol edilmesini istememiştir. Ancak Suriye'de İslamcıların iktidara gelebileceği bir demokratik dönüşüme destek vermeyi de reddetmiştir. Böylece ABD yaptıkları kadar yapmadıkları ile de bölge siyasetinin şekillenmesinde rol oynamıştır.

ABD'NİN BÖLGEYE GENEL YAKLAŞIMI: HAREKET TARZI VE TEMEL PRENSİPLERİ

ABD, bölgedeki temel stratejik öncelikleri olan İsrail'in güvenliğini sağlamak, bölgedeki enerji arzının ve petrol akışının sürmesini garanti altında tutmak, bölgedeki terör örgütleri ve Amerikan çıkarları aleyhine çalışan örgütlerle etkin mücadele etmek, İsrail'in haricindeki bölge aktörlerinin başta nükleer silahlar olmak üzere kitle imha silahlarına sa-

hip olmasını engellemek başlıklarında tutarlı bir tavır sergilemektedir.¹⁵ Washington bu önceliklere ek olarak adı konulmasa da bölgede bir hegemonik gücün ortaya çıkmasını engellemeyi de kendisine stratejik öncelik olarak belirlemiştir. ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki siyasetinin ana stratejisini belirleyen faktörler yaklaşık otuz yıldır bahsi geçen öncelikler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu stratejik öncelikler sabit kalmak kaydıyla farklı başkanlar ve yönetimler bu öncelikleri hayata geçirmek için farklı politikaları ve taktikleri ön plana çıkarma çabası içinde olmuşlardır.

Başkanların esneklik alanları bahsi geçen stratejik öncelikleri riske atmaya başladığında ise Washington'daki güvenlik bürokrasisi bu çabaları sınırlandırmıştır. George W. Bush yönetimi, neocon aktörlerle bölgede bütüncül bir demokratik dönüşüm gündemi dayatmıştır.¹⁶ Washington'daki neocon ekip bu hedefe ulaşmak için askeri müdahale ve darbeleri de meşru bir yöntem olarak uygun görmüştür. Irak'ın işgali de demokratikleşme gündeminin bir parçası olarak sunulmaya çalışılmıştır.¹⁷ Bu müdahaleler demokrasi kavramının içeriğini boşalttığı gibi bölgede demokrasiyi yayma girişimlerine karşı da ciddi bir direncin oluşmasına neden olmuştur.¹⁸

Obama yönetimi ise bölgedeki demokratikleşme süreçlerinin tek taraflı askeri müdahaleler olmadan hayata geçirilmesini benimsemiştir.¹⁹ Bu yaklaşım bölgeye olan ilginin bitmesi değil daha doğru biçim-

¹⁵ Kahl ve Lynch, "US Strategy after the Arab Uprisings: Toward Progressive Engagement", s. 48.

¹⁶ George W. Bush, "Inaugural Address", The American Presidency Project, 20 Ocak 2005, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=58745>, (Erişim tarihi: 13 Mart 2021).

¹⁷ Thomas Carothers, "The Back Lash against Democracy Promotion", *Foreign Affairs*, Cilt: 85, Sayı: 2, (2006), s. 55-68.

¹⁸ Carothers, "The Back Lash against Democracy Promotion", s. 55-68; Thomas Carothers, "Democracy Promotion under Obama: Finding a Way Forward", Carnegie Endowment for International Peace, http://carnegieendowment.org/files/democracy_promotion_obama.pdf, (Erişim tarihi: 13 Mart 2021); Laurence Whitehead, "Losing 'the Force'? The 'Dark Side' of Democratization after Iraq", *Democratization*, Cilt: 16, Sayı: 2, (2009), s. 215-242.

¹⁹ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 60; Fawas A. Gerges, *Obama and the Middle East: The End of America's Moment?*, (Palgrave Macmillan, New York: 2012).

de planlanması ve boyutlandırılması şeklinde ifade edilmiştir.²⁰ Trump yönetimi ise bölge için demokratikleşme söylemini bir yana bırakarak doğrudan İsrail'in güvenliğine odaklanmıştır. Trump yönetimi bölgedeki Suudi Arabistan ve BAE gibi ülkelerle İran'ı çevrelemek ve İsrail'in güvenliğini sağlamak için yük paylaşımı esasına göre daha fazla iş birliği yapmayı tercih etmiştir.²¹ Trump yönetimi bölgede yeni askeri cephele açmaktan kaçınmış ve İran'ı sert yaptırımlarla sınırlandırmaya çalışmıştır. Trump yönetimi bölgedeki askerlerini çekme fikrini tutarlı bir şekilde savunmuş fakat bu yaklaşım Washington'daki yerleşik bürokratik ve siyasi elitin direnciyle karşılaşmıştır. Washington'daki bürokrasi ve yerleşik güçler hem Trump'ın Suriye'den asker çekme kararını hem de Obama'nın Irak'tan asker çekme ve Suriye'de kimyasal silah kullanımının ardından askeri müdahalede bulunma isteğini engellenmiştir. Washington'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika politikalarında yukarıda bahsedilen stratejik öncelikler ekseninde süreklilik unsurlarının daha güçlü olduğu iddia edilebilir.

Arap Baharı ile ortaya çıkan değişimin ABD'nin bölgedeki stratejik önceliklerine ne şekilde hizmet edebileceğinin hesabını yapmadan çıkarımda bulunmak dış politika karar alma süreçlerinin dinamikleriyle çelişen bir yaklaşımdır. Başkan Barack Obama ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın devrimci halk hareketi ile duygusal ve normatif bağı Washington'ın stratejik önceliklerine takılmıştır. Benzer bir şekilde Başkan Trump'ın bölgedeki Amerikan askeri varlığını azaltma ve İsrail'in güvenliği haricindeki gelişmelere duyarsız kalma yaklaşımı da Pentagon tarafından kabul görmemiştir. Walid Hazbun'un ifade ettiği gibi bölgedeki karmaşa ve istikrarsızlığın asıl nedeni ABD'nin bölgeden çekilmesiyle oluşan güç boşluğu değildir. Aksine ABD'nin mütemadiyen bölgeye askeri birliklerini taşıması, bu birlikleri bölgenin stratejik noktalarında konuşlandırması ve bölgedeki çatışan taraflar arasında denge-

²⁰ Marc Lynch, "Obama and the Middle East", *Foreign Affairs*, Sayı: 94, (2015), s. 18-27.

²¹ Jack Thompson, "Trump's Middle East Policy", *CSS Analyses in Security Policy*, Sayı: 233, (2018).

leyici ve zaman zaman denge bozucu tavırlar takınmasıdır.²² Hazbun 1990'lar sonrasında bölgede ortaya çıkan siyasi ve toplumsal istikrarsızlığın asıl nedeninin ABD'nin bölgedeki güç projeksiyonu ve neoliberal politikaları dayatma çabası olduğunu vurgulamıştır.²³

Obama ve Trump'ın başkanlıkları dönemlerinde bölgedeki Amerikan askeri varlığı kısmen azaltılmış olsa da bölgenin vekiller üzerinden kontrol etme çabasından vazgeçilmemiştir. Washington yönetimi bölgenin siyasi ve ekonomik kurgusunu belirleyerek güvenlik yapısını şekillendirmeye çalışmıştır. Obama yönetiminin Uzak Doğu'ya odaklanma ve Ortadoğu'daki askeri varlığı azaltma önceliği de Washington müesses nizamının direncine takılmıştır. ABD'nin üst düzey yetkilileri kamuoyu önünde devrimleri alkışlamış ancak güvenlik eliti bölgedeki karşı devrimci aktörlerle çalışmaya devam etmiştir.

ABD BAŞKANLARININ FARKLILAŞAN BÖLGESEL POLİTİKA ARAYIŞLARI

ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki askeri varlığı, Filistin-İsrail sorunu ve uluslararası terörizm ile mücadele gibi konular bütün Amerikan başkanlarının ortak gündem maddesi olagelmıştır. Başkanlar kendi yaklaşımlarına göre bu konularda farklı siyasetler izlemeyi tercih etmişlerdir. Örneğin George W. Bush bölgeyi bütüncül bir şekilde yeniden dizayn etmeye çalışmıştır. Donald Trump ise ABD'nin bu bölgeye dair kapsamlı politikalarını gereksiz görmüş ve bölgedeki askeri varlığının orantısız bir maliyet olduğunu düşünmüştür. Barack Obama ise bu iki yaklaşım arasında daha pragmatik bir noktada durmayı tercih etmiştir. ABD'nin George W. Bush yönetimi döneminde olduğu gibi bölgeye "Büyük Ortadoğu Projesi" ve demokratikleşme dalgası iddiası üzerinden yeniden şekillendirme projesi akim kalmıştır. Bu proje bölge devletleri, bölgedeki yerel aktörler ve halk tarafından benimsenmemiştir.

²² Waleed Hazbun, "In America's Wake: Turbulence and Insecurity in the Middle East", *Shifting Global Politics and the Middle East*, (2019), s. 14.

²³ Hazbun, "In America's Wake", s. 15.

Bunun da ötesinde böylesi bir projenin karşısında bir direniş ekseninin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran bu eksenin öncü aktörü gibi rol almış ve bu rolü mezhepçi yayılma stratejisi üzerinden sürdürmüştür. ABD'nin asıl işine yarayan ise İran'ın kendi kontrolünde genişlemesi olmuştur. Amerikan işgaline karşı oluşan Sünni muhalefet ve etkili Sünni siyasi aktörler "Şii Hilali" stratejisi ile çevrelenmeye çalışılmıştır.

George W. Bush başkanlığı dönemi 11 Eylül şokunun da etkisiyle bölgede askeri müdahaleler ve zoraki demokratikleştirme çabalarıyla geçmiştir. Bush yönetimi bölgedeki yerel aktörlerle eş güdüm ve iş birliğine fazla yanaşmamıştır. Bölgenin jeopolitik düzenini ve siyasi yapısını tepeden inme ve dayatmacı formüllerle şekillendirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım tarzı ne bölgede demokratikleşme dalgasını tetiklemiş ne de demokratik yollarla işbaşına gelen siyasi aktörler Washington tarafından kabul görmüştür. ABD, Filistin'de Hamas, Lübnan'da Hizbullah, Irak'ta Sünni siyasi aktörlerin meşru siyasi zeminde temsililerine kısıtlamalar getirmeye çalışmıştır. Washington yönetimi en nihayetinde demokratik süreçlerin ABD ve Batı yanlısı siyasal aktörleri iktidara taşımadığı noktalarda liberal ısrarından geri adım atmıştır.

ABD'nin bölgedeki demokratikleştirme gündeminden istifade eden bir diğer aktör Müslüman Kardeşler örgütü (İhvan-ı Müslimin/İhvan) ve onunla bağlantılı siyasi aktörlerdir. Ancak İhvan bağlantılı Hamas'ın İsrail tarafından veto edilmesi Washington'un tavrının değişmesine neden olmuştur. George W. Bush'un 11 Eylül sonrası devreye soktuğu politikalar İran ve İhvan'ı bölgede daha etkili aktörler haline getirirken diğer demokratik siyasi ve toplumsal aktörler gelişmelerden yeterince istifade edememiştir. Daha sonraki dönemde bölgedeki geleneksel ve otoriter rejimlerde artan "İran korkusu" ve "İhvan korkusu" bölgenin kimyasını değiştirmiştir. Geleneksel rejimler ABD'nin yerini doldurabilecek yeni aktörlerle iş birliği arayışı içine girmişlerdir. ABD müdahalesine karşı Suriye, Lübnan ve Irak'taki Şiiiler ve Hamas gibi aktörler ise İran'ın etrafında kümelenmişlerdir. Sonuç itibarıyla Bush'un Büyük Ortadoğu Projesi bölgeye ne huzur ve güven getirmiş ne de ye-

rel demokratikleşme imkanlarının filizlenmesine imkan tanımamıştır. Arap Baharı'nın ortaya çıkmasında Bush yönetimi ve Washington'ın neocon elitinin bıraktığı yıkıntının etkileri büyük olmuştur.

Barack Obama ulusal güvenlik çıkarları ve demokratikleşmeyi destekleme konusunda Bush yönetimiyle benzer görüşlere sahiptir. Ancak Obama yönetimi söylemlerinden farklı olarak bölge güvenliği ve enerji çıkarlarını demokratikleşme vurgusunun üstünde tutmuştur. Bu da demokratikleşmeye olan adanmışlık diğer çıkarların her zaman gölgesinde kalmıştır. Her şeye rağmen Obama, başkanlığı döneminde bölgeye askeri müdahalelerde bulunmak konusundan çok daha çekimser ve dikkatli davranmıştır. Obama geniş kapsamlı askeri operasyonlar yerine daha çok insansız hava araçları (İHA) ve silahlı insansız hava araçları (SİHA) ile küçük müdahalelerde bulunmayı tercih etmiştir.²⁴ Obama yönetimi yapılan askeri müdahalelerin çok taraflı şekilde icra edilmesine de önem vermiştir.²⁵ Obama bölgedeki askeri operasyonları NATO, Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği veya bölgedeki müttefikleri ile birlikte veya bu aktörler üzerinden yaptırmaya özen göstermiştir. Müttefikleri veya bağdaşıklarının böylesi operasyonlara sıcak bakmadıkları durumlarda ise doğrudan hareket seçeneğinden uzak durmayı tercih etmiştir.

Obama yönetimi her şeyden önce Washington'ın yerel aktörlerle daha yakın iş birliği ve eş güdüm içinde olması gerektiğini savunmuştur. Barack Obama, başkan olduktan sonra Müslüman ülkelere yönelik ilk seyahatini 5-7 Nisan'da Ankara'ya yapmış ve "model ortaklık yaklaşımı" nı gündeme getirmiştir.²⁶

²⁴ Pressman, "Same Old Story? Obama and the Arab Uprisings", s. 226.

²⁵ Pressman, "Same Old Story? Obama and the Arab Uprisings".

²⁶ Obama başkanlığının erken dönemindeki ABD-Türkiye ilişkileri ve "model ortaklık" tartışmaları için bkz. İbrahim Kalın, "US-Turkish Relations under Obama: Promise, Challenge and Opportunity in the 21st Century", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt: 12, Sayı: 1, (2010), s. 93-108; Kadir Ustun ve Kilic Kanat, "US-Turkey Relations: Arab Spring and the Search for Model Partnership", *SETA Foundation Perspective*, (2012), s. 1-6; Nuh Yılmaz, "US-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Signifier'" *Insight Turkey*, Cilt: 13, Sayı: 1, (2011), s. 19.

Her iki ülkede de görmekte olduğumuz laik bir ülke vaadinin, inanç özgürlüğüne, hukukun üstünlüğüne saygı gösterme vaatlerinin sürdürülüyor olmasıdır. Bunları uluslararası sahnede devam ettireceğiz. Bu mesajı sunmada, Batı ve Doğu olarak birlikte hareket edebilecek olursak, dünyaya bu mesajı bu şekilde verebilecek olursak son derece sıra dışı bir etkisi olacağını düşünüyorum. Bu ortaklığı önümüzdeki günlerde görmeyi de dört gözle bekliyorum. (...) Daha güçlü ilişkilerin kurulması, Türkiye ile ABD'nin bir model ortaklık oluşturmasıyla mümkün olabilir. Söz konusu modelde baskın olarak Hristiyan bir ulusla çoğunluğu Müslüman olan Batılı bir ulus bir araya gelecek ve iki kıtayı kapsayan, Avrupa ile Asya arasında bulunan Türkiye, ABD ile birlikte modern uluslararası bir camia oluşturabilecek. Bu benim açımdan son derece önemli bir konu.²⁷

Barack Obama'nın Türkiye'yi "model ortak" olarak tanımlaması da bölgedeki ülkelere belli mesajlar vermiştir. Obama'ya göre Türkiye NATO üyesi ve ABD müttefiki olmasının yanı sıra İslam ile demokrasi ve piyasa ekonomisini bağdaştırmış olması ile birçok diğer Müslüman ülke için ideal model konumundadır. Bu "model" de "model ortaklık" söylemi ile taçlandırılmıştır. Ancak Ankara kendi ulusal çıkarları doğrultusunda müstakil politikalar benimsediğinde Washington ile çıkar çatışmaları yaşamaya başlamıştır. Türkiye, Arap Baharı sonrasındaki bölgesel stratejisini ABD ile aynı doğrultuda çizmeyince model ortaklık söylemi de rafa kalkmıştır.

Obama'nın 4 Haziran 2009'da Mısır'ın başkenti Kahire'de yapmış olduğu konuşma da çok dikkat çekmiştir. Obama ABD'nin demokratikleşme, insan hakları ve ekonomik kalkınmayı desteklemeye devam edeceğini ancak bunu Bush başkanlığı döneminde olduğu gibi dayatmalar ve tepeden inmece bir şekilde değil yerel aktörlerle daha fazla eş güdümlü hayata geçirmek istediğini dile getirmiştir. Kahire'de yapmış olduğu konuşmada temel siyasal haklar konusundaki hassasiyetini vurgulamıştır. Obama Müslüman dünya ile ilişkilerde yeni bir başlangıç yapmanın önemini altını çizmiştir. "Teröre karşı küresel savaş" söyleminin oluşturduğu yıkıntı ve İslam dünyası ile oluşturduğu gerilimi

²⁷ "Türkiye ile Model Ortaklık Önerisi", *Hürriyet*, 6 Nisan 2009.

azaltmak için söylem tonunu değiştirmeyi tercih etmiştir. Ortadoğu barış süreci ve İran ile ilişkilerde normalleşme vurgusunda da bulunan Obama, Müslüman ülkelerle yaşanan gerilimlerde söylemin tonunu düşürmeyi denemiştir. Obama, Kahire konuşmasında yönetim konusunda “ne şekilde yönetildiğiniz konusundaki kanaatlerinizi dile getirebilmeniz, adaletin eşit koşullarla işleyişi ve hukuk devletine olan güven, şeffaf ve kendi insanlarından çalmayan bir yönetim altında olmak, istediğiniz şekilde yaşayabilme özgürlüğünüzün olmasının”²⁸ önemini vurgulamıştır. Bu standartları yerine getirebilecek alternatif yönetim modellerinin olabileceğini söyleyen Obama “dışarıdan standart bir demokratikleşme ve Bush dönemindeki gibi bir ‘özgürlük gündemi’ dayatmayı tercih etmemiştir”.²⁹

ARAP BAHARI'NDA ABD'NİN YÖNELİMİNİ DEĞİŞTİREN DEĞİŞİMİN TEMEL DÖNÜM NOKTALARI

ABD'nin Arap Baharı sürecinde yönelimini değiştiren iki temel dönüm noktasından bahsedebiliriz. Bunlardan ilki Libya'nın Bingazi şehrinde bulunan Amerikan Konsoloslughuna yapılan ve Ensar-ı Şeria örgütü tarafından üstlenilen saldırıdır. 11 Eylül 2012'de gerçekleştirilen saldırıda ABD'nin Libya Büyükelçisi Christopher Stephens ve yanındaki üç dışişleri ve CIA yetkilisi hayatlarını kaybetmiştir. Saldırı Washington'da şok etkisi oluşturmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Susan Rice, Bingazi'deki ihmallerinden dolayı yoğun eleştirilere maruz kalmışlardır.³⁰ Bingazi'deki Amerikan Konsoloslughunun Libya'dan Suriye'deki Esed karşıtı muhaliflere silah transferi için kullanıldığına dair iddialar dile getirilmiştir.

²⁸ Barack Obama, “A New Beginning”, Beyaz Saray, <http://www.whitehouse.gov/blog/NewBeginning/transcripts>, (Erişim tarihi: 13 Mart 2021).

²⁹ Obama, “A New Beginning”; Huber, “A Pragmatic Actor”.

³⁰ Amber Phillips, “The 5 Most Serious Accusations from Republicans’ Benghazi Report”, *The Washington Post*, 28 Haziran 2016.

Bingazi'deki konsolosluk saldırısının ayrıntıları muhtemelen hiçbir zaman kamuoyuna yansımayacaktır. Bingazi'ye saldırı fiyaskosu her halükarda Washington'ın Arap Baharı sürecindeki rolünün yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. ABD bu olaydan sonra özellikle "İslamcı" görünümlü muhalif gruplara yaklaşımını değiştirmiş ve bu tarz örgütlere desteğini büyük ölçüde azaltmıştır. Washington yönetimi İslami görünümlü örgüt ve aktörlere desteğini kesmiş ve bu örgütlerle mücadele eden diğer aktörleri ön plana çıkararak politikalar benimsemiştir. ABD'nin Türk ordusunu kendi hedefleri doğrultusunda Suriye savaşına sokma girişimleri başarısız olunca Washington yönetimi bundan sonraki dönemde PKK'nın Suriye kolu olan PYD'yi bölgede vekil olarak kullanma ve güçlendirme kararı almıştır. Türkiye'yi ise ılımlı muhaliflere yönelik eğitim donatı projesiyle oyalamıştır.

ABD'nin Arap Baharı sürecinde pozisyonunu değiştiren bir diğer önemli dönüm noktası Başkan Obama'nın 21 Ağustos 2013'te Şam kırsalı Doğu Guta'da sivillere yönelik yapılan kimyasal saldırıya tepki göstermemesi olmuştur. Obama Ağustos 2012'de Suriye'de sivillere karşı kitle imha silahlarının kullanımının ABD'nin kırmızı çizgisi olduğunu vurgulamıştır. Esed rejimi Guta'da kırmızı çizgiyi aşmasında rağmen Washington yönetimi buna güçlü bir tepki vermemiştir. Bu tavır ABD'nin Suriye rejimine ve destekçilerine yeşil ışık yaktığı şeklinde yorumlanmıştır. ABD, Suriye devrimine vermiş olduğu desteği çekererek Rusya ile nüfuz alanı paylaşımına gitmeyi tercih etmiştir. İran'ın Suriye'deki faaliyetleri de bu olaydan sonra hız kazanmıştır. Obama'nın Suriye'de kırmızı çizgisi aşılmasına rağmen harekete geçmemesinde Suriye muhalefetinin niteliği konusundaki kaygılarının etkili olduğu söylenebilir. İsrail kanadının da Suriye'de İslamcı siyasi aktörlerin etkili olduğu bir siyasi yapılanmaya sıcak bakmadığı iddia edilmiştir.

ABD'nin ılımlı muhaliflere olan desteğini kesmesi hem Suriye hem Libya hem de Irak'ta radikal örgütlerin güçlenmesinin önünü açmıştır. Bunun ardından DEAŞ, Nusra Cephesi gibi örgütler sahada güçlerini artırmıştır. Bu gelişme aynı zamanda mücadele bahanesi ile PYD ve

Şii milis gruplarının da güçlendirilmesine hizmet etmiştir. Arap Baharı'nın ve demokrasi talepli devrimlerin iç çatışma ve kaosa sürüklenmesine neden olan olaylar silsilesi bu şekilde gelişmiştir.

Arap Baharı rüzgarının devrim sonrası ortamlarda İslamcı siyasi aktörleri iktidar ortağı yaptığıının anlaşılmasından sonra Washington devrimci akımlara ve güçlere vermiş olduğu desteği kesmiştir. ABD'nin frene basması ise devrim karşıtı güçleri cesaretlendirmiştir. Bu gelişme aynı zamanda Suudi Arabistan ve BAE gibi karşı devrimci rejimleri de cesaretlendirmiştir. Libya'da da Kaddafi'nin devrilmesiyle ortaya çıkan yeni siyasi sistem istikrar üretememiştir. Radikal bazı gruplar bahane edilerek Libya'da devrim karşıtı güçler devreye sokulmuştur. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi devrimcilerin başarılı olduğu ülkelerde devrim sonrası siyasi yapıda İhvan ile bağlantılı siyasi aktörler etkili oldukları için bu aktörler baskılanmaya ve radikallik bahanesiyle gayrimeşru hale getirilmeye çalışılmıştır. ABD'nin çekimser davranması aynı zamanda Rusya'nın bölge denkleminde daha aktif bir rol oynamasının önünü açmıştır. Rusya'nın Eylül 2015'te İran'ın davetiyle Esed rejiminin yanında Suriye'deki iç savaşa dahil olması ise savaşın ve Arap isyanlarının kaderini tamamen değiştirmiştir.

ABD SON OLARAK NEREDE KARAR KILDI: KAFA KARIŞIKLIĞI MI PRAGMATİK TERCİH Mİ?

ABD'nin ve Avrupalı müttefiklerinin bölgedeki demokratik dönüşüm talebine destek vermemesi karşı devrimci cephenin sahadaki etkinliklerini artırmıştır. Bu aktörler de Rusya, Fransa, Mısır ve birtakım Avrupalı aktörlerle iş birliği yaparak devrimci güçleri ve devrim sonrası seçimle işbaşına gelen siyasi aktör ve yapıları tasfiye etmeye çalışmıştır. Devrim sonrası seçimle iş başına gelen aktörler kısa sürede devrim karşıtı basınçla itibarsızlaştırılmıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı aktörler ise demokratik süreçlerle iş başına gelen kesimlere yeterince destek vermedikleri gibi devrim karşıtı aktörlerle iş birliklerini yoğunlaştırmıştır. ABD'nin Arap Baharı ile ilgili tavrı kuşkusuz Avrupalı siyasi

aktörlerin tavrının benimsenmesinde etkili olmuştur. Avrupa devletleri istikrarsızlaşmış Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden gelen göç dalgasından etkilenmelerine karşın sürece askeri açıdan müdahil olma konusunda çekimser davranmışlardır. Bu çekimserlikte en büyük etken Washington yönetiminin Arap Baharı sürecine dair tutarsız tavrının rolüdür. Avrupalı siyasi aktörler Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine dair özgürlük gündemi yerine güvenlik ve istikrar gündemini tercih etmişlerdir. ABD devrimleri destekleme konusunda daha belirgin bir tavır takınmış olsaydı Avrupalı siyasi aktörler de daha destekleyici bir tavır belirleyebilirlerdi. ABD'nin yaklaşımları Avrupalı siyasi aktörlerin tavırlarının belirlenmesinde de önemli rol oynamıştır. Yukarıda geliştirdiğimiz çerçevenin ve temel argümanların anlaşılması için ABD'nin Arap Baharı'ndan etkilenmiş ülkelere ikili ilişkiler bağlamında yaklaşımlarını incelemek yerinde olacaktır. ABD'nin Tunus, Mısır, Libya, Bahreyn ve Suriye ile bu süreçte geliştirdiği ilişki ve dış politika kararları hem bölgeye yönelik geleneksel Amerikan dış politika önceliklerinin ne kadar belirleyici olduğunu hem de demokratikleşme söylemi ile ulusal çıkar gerilimini anlamak için önemlidir.

TUNUS

Arap Baharı'nın fitilini ateşleyen kıvılcımın 17 Aralık 2010'da Tunus'ta parladığını göz önüne alacak olursak bu devrimler silsilesine özellikle bölge dışı aktörlerin ilk yaklaşımlarını anlamamıza bu Akdeniz ülkesinin yardımcı olacağını söyleyebiliriz. Muhammed Buazizi'nin başlattığı olayların gelişimi Tunus'ta hem siyasetçilerin hem akademisyenlerin tahmin edemediği bir seyir izlemiştir. Özellikle Buazizi'nin hastanede vefatı sonrası artan halk gösterileri ülkeyi yirmi üç senedir baskı rejimiyle yöneten Zeynelabidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de Suudi Arabistan'a kaçmasıyla neticelenmiştir. Birkaç ay sonra 11 Ekim 2011'de Tunus tarihindeki ilk serbest seçimler neticesinde İslamcı Nahda Partisi birinci olurken demokratik Tunus Meclisi de vücuda gelmiştir. Meclis 11 Aralık'ta ülkenin devrim sonrası ilk demokratik anayasasını oluştur-

du. İlerleyen yıllarda devrim sonrası tabii olan bazı çalkantılar yaşasa da Tunus demokrasinin tahkim edilmesi noktasında ciddi adımlar atmıştır. ABD merkezli bir kuruluş olan Freedom House 2015'te Tunus'u "özgür ülkeler" kategorisine dahil etmiştir. Böylece Tunus Arap dünyasından bu kategoriye giren ilk ülke olmuştur.

Tunus'taki devrim süreci ABD'nin Arap Baharı'na yaklaşımına dair önemli ipuçları vermektedir. Tunus'ta takip ettiği politikalara baktığımızda öncelikle şunu ifade edebiliriz ki Amerikan yönetimi böyle bir devrimin başarıya ulaşacağını öngörememiştir. Yine benzer şekilde Arap Baharı sürecini ABD'nin başlatıp yönettiğine dair iddialar da Washington'ın özellikle ilk haftalarda takip ettiği politikalarla bağdaşmamaktadır.

ABD, kitlesel gösterilerin başladığı Aralık'tan itibaren Tunus'taki sürece dair ciddi bir açıklama yapmamış ve halk taleplerini destekleme istikametinde herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır.³¹ Bin Ali'nin ülkeyi terk etmek zorunda kalmasından bir hafta öncesine kadar dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Tunus'taki olaylarda taraf olmadıklarını açıklamıştır. Gösterilerde rejim tarafından öldürülen siviller sebebiyle de Washington yönetimi Tunus rejimini kınayan herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bin Ali'nin baskıcı rejimine, insan hakları ihlallerinin mahiyetine, temel hak ve özgürlüklerin ne kadar daraltıldığına dair ayrıntılı bilgiyi haiz olan ABD'nin tüm bu problemlere rağmen Tunus halkının haklı taleplerine dair bu tutumu manidardır.³² Esasında bu durum ABD'nin baskıcı rejimlerle olan ilişkisinin anlaşılmasına da ışık tutmaktadır. Bin Ali baskı rejimine rağmen Washington yönetimi tarafından müttefik bir yönetici olarak kabul edilebilmiştir.

Arap Baharı'nı başlatan bu ilk ülkeye dair politikası aslında Amerikan dış politikasının geleneksel ikilemlerinden birine de örneklik teşkil etmektedir. ABD'nin ulusal menfaatleri ile temsil etme iddia-

³¹ Steven Heydemann, "America's Response to the Arab Uprisings: US Foreign Assistance in an Era of Ambivalence", *Mediterranean Politics*, Cilt: 19, Sayı: 3, (2014), s. 309.

³² Daoud, "North America's Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings", s. 625.

sında bulunduğu değerler arasındaki gerilim olarak ifade edebileceğimiz bu ikilem Tunus örneğinde (ve aşağıda tartışacağımız gibi daha sonra diğer Arap Baharı ülkelerinde) kendisini göstermektedir. Bir taraftan liberal demokratik düzen fikrini savunan, özgürlükçülüğü önemseyen bir profil çizmek isteyen ABD diğer taraftan ulusal çıkarları söz konusu olduğunda farklı zamanlarda bu idealler ile örtüşmeyen politik hamleler yapagelmektedir. Tunus'taki demokratik talepler ile müttefik bir diktatör olarak Bin Ali arasında da Washington bu gerilimi yaşamıştır.

Dönemin Amerikan başkanı Obama ancak Bin Ali'nin ülkesini terk etmesi sonrası demokratikleşme taleplerine ciddi desteğini açıklamıştır.³³ Obama Tunus halkının devrim mücadelesi hakkında “Amerika Birleşik Devletleri Tunus halkıyla birliktedir ve tüm Tunus toplumunun demokratik hedeflerini desteklemektedir” şeklinde konuşmuştur.³⁴ Demokratik seçimler sonrası birinci parti olan Nahda'yı meşru iktidar olarak gören ABD, Tunus yönetimiyle ilişkisini sürdürmüş ve şu ana kadar ikili ilişkilerde ciddi bir kriz yaşanmamıştır. Devrim sonrası dönemde ABD, USAID (Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı) vasıtasıyla demokratik konsolidasyon için Tunus'a yaklaşık 300 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur.³⁵ Tunus'a yönelik Arap Baharı sonrası Amerikan dış politikasının bu şekilde gelişmesinin bir sebebinin de Tunus'ta ABD'nin ciddi stratejik menfaatlerinin bulunmaması olduğunu söyleyebiliriz.³⁶ Tunus, devrim öncesi her ne kadar Batı müttefiki de olsa ABD'nin Ortadoğu'ya dair ciddi stratejik hesapları içerisinde Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelere kıyasla ikincil derecede kalmaktadır.

³³ Huber, “A Pragmatic Actor”, s. 63.

³⁴ Maria do Ceu de Pinho Ferreira Pinto, “Mapping the Obama Administration's Response to the Arab Spring”, *Revista Brasileira de Política Internacional*, Cilt: 55, Sayı: 2, (2012), s. 112.

³⁵ Mark L. Haas, “The Arab Uprisings from the US Perspective”, *The Middle East and the United States*, ed. David W. Lesch ve Mark L. Haas, (Routledge, New York: 2018), s. 427.

³⁶ Gamal M. Selim, “The United States and the Arab Spring: The Dynamics of Political Engineering”, *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 35, Sayı: 3, (2013), s. 261.

MISIR

Tunus devriminin başarıya ulaşmasının akabinde bölgesel devrim ateşi Mısır'a sıçradı. 25 Ocak'ta Kahire'de başlayan gösteriler kısa sürede Mısır'ın birçok şehrine yayıldı. Milyonlarca Mısırlı içinde yaşadığı şartları protesto etmek için sokaklardaydı. Protestoların odak noktasını oluşturan Tahrir Meydanı milyonlarca insana ev sahipliği yaptı. Protestocuların demokrasi talebinde öncelikli hedefleri otuz senedir ülkeyi yöneten Hüsnü Mübarek'ti. Eylemlerin özellikle ilk günlerinde güvenlik güçlerinin protesto yapan sivillere saldırması sonucu ülkenin birçok noktasında kan döküldü. Fakat on yedi günlük bir direnişin ardından Mübarek devlet başkanlığı vazifesinden 11 Şubat itibarıyla istifa etti. Ülkenin idaresine dair yetkiyi ise Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyine bıraktığını açıkladı. Mayıs ve Haziran aylarında iki turlu olarak yapılan başkanlık seçimi neticesinde Mısır Cumhuriyeti'nin demokratik seçimle göreve gelen ilk lideri Muhammed Mursi oldu. Meclis seçimlerinde de Müslüman Kardeşler teşkilatının partisi Hürriyet ve Adalet Partisi birinci, selefi Nur partisi ise ikinci oldu. Fakat Müslüman Kardeşler iktidarı Mısır ordusunun darbesiyle Temmuz 2013'te devrildi ve ülke tekrar askeri yönetimin altına girmiş oldu.

ABD'nin Mısır'daki devrim süreci ve sonrasında takip ettiği dış politikaya baktığımızda sürecin Tunus devriminin ilk günleriyle benzerlik arz ettiğini görürüz. Protestoların başladığı 25 Ocak 2011 günü dönemin ABD Dışişleri Bakanı Clinton Mısır'daki siyasi yapının istikrarlı olduğunu ifade etmiştir.³⁷ Protestoların ilk üç günü ABD cenahından Mısır toplumunun demokrasi ve özgürlük taleplerini destekleyen ciddi bir açıklama yapılmamıştır.³⁸ Bu durumu Mübarek'in ABD için Ortadoğu'da önemli bir müttefik olduğunu hatırlamak suretiyle anlamlandırabiliriz. Washington yönetiminin Ortadoğu siyasetinin önemli parametreleri olan İsrail'in güvenliği, petrol sevkiyatı ve terörle müca-

³⁷ Daoud, "North America's Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings", s. 630.

³⁸ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 63.

dele gibi alanlarda Mübarek otuz yıl boyunca ABD için güvenilir bir isim olmuştur. Belki de bu yüzden protesto gösterileri sürerken bir soru üzerine dönemin ABD başkan yardımcısı (ve şu anki başkanı Biden) Mübarek'ten bir diktatör olarak söz edilemeyeceğini ifade etmiştir.³⁹

Protestoların artması ve ibrenin devrim lehine dönmeye başlaması üzerine ABD Başkanı Obama bir geçiş stratejisinin gerekli olduğuna kanaat getirmiş olacak ki Ocak'ın sonlarında eski Kahire büyükelçisi Wisner'ı Mübarek'e göndermiş ve Mübarek'in ülkenin istikrarını bozmadan bir dönüşümü başlatmasını istemiştir.⁴⁰ 1 Şubat 2011'de Mübarek bir daha başkanlığa aday olmayacağını ve Eylül'de seçimlere gidileceğini ilan etse de bu durum Tahrir Meydanı'ndaki eylemcileri teskin etmeye yetmemiştir. Mübarek sonrası dönemde Washington yönetimini kaygılandıran en önemli unsur İslamcı aktörlerin Mısır'ın yönetiminde söz sahibi olma ihtimalleri ve bu durumun (yukarıda değindiğimiz) ABD'nin Ortadoğu'daki temel hassasiyetleri açısından meydana getireceği sonuçtur.⁴¹ Bu kaygı Amerikan yönetiminde de Mısır'la ilgili takip edilecek politikada bir fikir ayrılığı oluşturmuştur.

Müslüman Kardeşler iktidarının demokratik seçimler neticesinde başlamasıyla beraber Obama yönetimi seçim günü iktidarı tebrik etmiş, seçim sonuçlarını meşru kabul ettiğini açıklamış ve yeni iktidarla diplomatik temaslara başlamıştır.⁴² Fakat Washington-Kahire ilişkisinin geleneksel olarak bel kemiğini oluşturan kurumun Mısır ordusu olduğunu göz önüne aldığımızda Pentagonun tavrının Beyaz Saraydan farklı olduğunu söyleyebiliriz.⁴³ Bir taraftan Obama ve Beyaz Saraydaki danışmanları Arap Baharı sürecini 1989 Doğu Avrupa devrimlerine benzetirken dışişleri bakanları Clinton, Kerry ve Pentagon yaşananla-

³⁹ Daoud, "North America's Response to the Tunisian and Egyptian Uprisings", s. 630.

⁴⁰ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 63.

⁴¹ Spyridon N. Litsas, *US Foreign Policy in the Eastern Mediterranean: Power Politics and Ideology under the Sun*, (Springer International Publishing, İsviçre: 2020), s. 124

⁴² Pierre M. Atlas, "U.S. Foreign Policy and the Arab Spring: Balancing Values and Interests", *Digest of Middle East Studies*, Cilt: 21, Sayı: 2, (2012), s. 367.

⁴³ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 70.

rın daha çok 1979 İran'ına benzediği kanaatindedir.⁴⁴ Bu ikinci kanaat ABD'nin geleneksel dış politikasına ve bunu sürdüren müesses nizama daha uygun olduğundan daha sonraki hadiseler bu çizginin tercihleri doğrultusunda şekillenmiştir.

Bunun tipik göstergesi Temmuz 2013'te Mısır ordusunun darbeyle seçilmiş iktidarı devirmesi sonrasındaki Amerikan dış politikasıdır. Amerikan başkanının Arap Baharı sürecinde dile getirdiği demokrasi taraftarlığı, insan hakları ve özgürlükler vurgusu, ABD'nin halkların haklı taleplerinin yanında olduğu gibi söylemler daha hafızalarda tazeyken darbeyle iktidara gelmiş bir yönetime sadece geçici bazı yaptırımlar uygulamakla yetinmesi manidardır. Daha da trajikomik olanı ise Washington yönetiminin Mısır'da vuku bulan hadiseye darbe denilip denilmeyeceği tartışmasını yapmasıdır. Darbe iktidarlarına askeri yardımın ABD yasalarına göre zor olması sebebiyle Washington yönetimi yaşananları "yönetimi devralma" olarak nitelendirmiştir.⁴⁵ Ordunun Rabia Meydanı'ndaki sivillere yönelik uyguladığı katliamdan sadece bir hafta sonra Dışişleri Bakanı John Kerry bir adım ileriye giderek aslında ordunun demokrasiyi restore ettiğini iddia etmiştir.⁴⁶

Darbe sonrası Washington-Kahire ilişkilerinin eski seyrine döndüğünü söyleyebiliriz. Zira yıllık 1,5 milyar dolarlık ABD yardımının Mısır'a aktarılması sürmüştür. 2013'te Obama'nın dondurduğu silah aktarımı ise 2015 itibarıyla tekrar uygulamaya konmuştur.⁴⁷ Tüm bunlar Mısır'daki insan hakları ihlallerinin artmasına rağmen vuku bulmuştur. Trump döneminde de Sisi ile iyi ilişkiler sürmüş ve demokrasi ile insan haklarına dair ABD cenahından herhangi bir talep dile getirilmemiştir.⁴⁸

⁴⁴ Litsas, *US Foreign Policy in the Eastern Mediterranean*, s. 125; Pinto, "Mapping the Obama Administration's Response to the Arab Spring", s. 115.

⁴⁵ Heydemann, "America's Response to the Arab Uprisings", s. 303.

⁴⁶ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 64; Shadi Hamid, "Islamism, the Arab Spring, and the Failure of America's Do-Nothing Policy in the Middle East", *The Atlantic*, 9 Ekim 2015.

⁴⁷ Haas, "The Arab Uprisings from the US Perspective", s. 427.

⁴⁸ David W. Lesch, *The Middle East and the United States: History, Politics, and Ideologies*, 6. Baskı, ed. Mark L. Haas, (Routledge, New York: 2018), s. 435.

LİBYA

Mısır'da Mübarek'in istifasından dört gün sonra 15 Şubat 2011'de komşu ülke Libya'da da sokak gösterileri başladı. Muammer Kaddafi'nin yönetimini devirmek isteyen ve daha önce Tunus ve Mısır'daki olaylardan ilham aldığını tahmin edebileceğimiz şekilde halk, binlerce Libyalının katılımıyla Bingazi'de sokaklara döküldü. Fakat Kaddafi'ye bağlı güvenlik güçleri göstericilere karşı daha acımasızdı. Mart'a gelindiğinde ülke artık bir iç savaşın içine sürüklenmişti. Ülkenin doğusunu kontrol eden devrimciler ile Trablus'u elinde tutan rejim güçleri arasında yaşanan çatışma Kaddafi lehine ilerlerken NATO destekli uluslararası bir müdahale ile Kaddafi güçleri zayıflatıldı. Ağustos 2011'de devrimcilerin eline geçen Trablus'un ardından Ekim'de Kaddafi de Sirte'de öldürüldü.

ABD'nin Libya'daki olaylara yaklaşımı Tunus'tan da Mısır'dan da farklılık arz etmektedir. Gamal Selim'e göre Tunus ve Mısır'da elinden kaçırdığı demokratik devrimlere sahip çıkma fırsatını heba etmek istemeyen ABD, Libya'da diğer Arap Baharı ülkelerinde hiç uygulamadığı bir politika tatbik etmiştir.⁴⁹ Mart'ta Kaddafi'ye bağlı güçlerin Bingazi'ye yaklaşması ve Kaddafi'nin eylemcileri açıktan katliam ile tehdit etmesi sonrası ABD, Libya'ya müdahale etmek için harekete geçmiştir. Fakat gerçekleştireceği operasyonda tek başına hareket etmeyi tercih etmeyen ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı talep etmiş ve operasyonu bir NATO müdahalesi şeklinde gerçekleştirmiştir.⁵⁰ 17 Şubat 2011'de BMGK'den çıkan 1973 sayılı Karar Libya'da herhangi bir insani felaketin yaşanmasını engellemeye yönelik olarak alınmıştır. Karardan iki gün sonra Odyssey Dawn operasyonu başlatılmış ve NATO'ya bağlı uçaklar Kaddafi güçlerini bombalamıştır. Her ne kadar BMGK kararı muhtemel bir müdahaleyi sadece insani yardım ile sınırlıyor olsa da Washington yönetimi operasyonu bir rejim

⁴⁹ Selim, "The United States and the Arab Spring", s. 263.

⁵⁰ Atlas, "U.S. Foreign Policy and the Arab Spring: Balancing Values and Interests", s. 369.

değiştirme girişimine çevirmiştir. ABD'nin bu hedefi sadece havadan müdahale ile sınırlanmamış, yönetimin zımnı onayı ile BAE ve Katar sahada mücadele eden devrimcileri eğitime ve donatma sürecini başlatmışlardır.⁵¹ 10 Nisan 2011'de Afrika Birliği'nin önerdiği ateşkes planı Kaddafi yönetimi tarafından kabul edilmişse de ABD bu öneriyi reddetmiş ve diğer NATO üyesi katılımcı ülkelerle operasyonu sürdürme kararı almıştır.⁵²

Amerikan yönetiminin bu şekilde bir rejim değişikliği hedefiyle topyekun müdahalede bulanmasının bir sebebi Gamal Selim'in dediği gibi Tunus ve Mısır'da kaçan fırsatı değerlendirmek olabilir. Fakat daha muhtemel sebepler Washington-Kaddafi ilişkisinde Libya'nın stratejik öneminde ve (yukarıda değindiğimiz) çıkar-ideal ikileminde aranabilir. Bin Ali ve Mübarek'in aksine Kaddafi, Washington yönetimiyle ittifak halinde bir diktatör değildir. Litsas'a göre ABD 1988'de yaşanan Pan Am 103 uçağı faciasını ve Libya derin devleti tarafından desteklenen terör faaliyetlerini hiç unutmamış.⁵³ Benzer şekilde Arap Baharı'nı daha önce tecrübe eden ülkelerin aksine Libya'nın zengin petrol rezervleri stratejik önemi haizdir.⁵⁴ Son olarak böyle bir müdahale ABD'ye "ulusal çıkar-demokratik idealler" geriliminde iki hedefi de aynı anda sağlama imkanı vermiştir.⁵⁵ ABD böylece kamuoyu nezdinde zalim bir diktatörün halkına yapacağı katliamı engellemiş bir süper güç rolünü de oynamıştır.

ABD'nin özelde Libya genelde ise Arap Baharı ile ilişkisini etkileyen önemli dönüm noktalarından biri Eylül 2012'de yaşanmıştır. Libya'daki ABD Büyükelçiliği Ensar'ul-Şeria adlı örgüt tarafından

⁵¹ Andreas Krieg, "Externalizing the Burden of War: The Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East", *International Affairs*, Cilt: 92, Sayı: 1, (2016), s. 106.

⁵² Selim, "The United States and the Arab Spring", s. 264.

⁵³ Litsas, *US Foreign Policy in the Eastern Mediterranean*, s. 131.

⁵⁴ Ahmed Zohny, "American Foreign Policy and Diplomacy During and after the Arab Spring, the Challenge of Democratization & the Legacy of President Obama's Administration", *International Relations and Diplomacy*, (Temmuz 2017), s. 386.

⁵⁵ Pinto, "Mapping the Obama Administration's Response to the Arab Spring", s. 117; Atlas, "U.S. Foreign Policy and the Arab Spring: Balancing Values and Interests", s. 354.

saldırıya uğramış ve bu saldırıda Amerikalı büyükelçi Christopher Stevens ve üç Amerikan vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Bu hadisenin 11 Eylül'de vuku bulması Amerikan toplumsal psikolojisinde etki bırakmıştır.⁵⁶ (Yukarıda belirttiğimiz gibi) bu hadisenin ABD'nin bölgedeki eylemler silsilesine daha güvenlikçi bir perspektiften bakmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Kaddafi'nin düşüşü sonrası ABD, Libya'daki sürecin istikrarlı bir demokrasiye dönüşmesi noktasında çok inisiyatif almamıştır.⁵⁷ Halife Hafter'e bağlı kuvvetler ile Ulusal Geçiş Hükümetine bağlı güçlerin mücadelesi devam ederken Libya halen bölünmüş bir ülke özelliğini sürdürmektedir.

BAHREYN

Arap Baharı'nın devrimci dalgası Bahreyn'de 13 Şubat 2011'de kendisini gösterdi. Değişim talep eden Bahreynliler içinde yaşadıkları şartları protesto etmek amacıyla sokaklara döküldü. Bahreyn güvenlik güçleri şiddet kullanarak göstericilere müdahale etti. Özellikle "Kanlı Perşembe" olarak anılan 17 Şubat günü Bahreyn polisinin meydana uyuyan göstericilere saldırması neticesinde 74 kişi hayatını kaybetti, 600 kişi yaralandı. Fakat bu durum gösterilerin azalmasını sağlamadı. 22 Şubat'ta tarihinin en kalabalık gösterilerinden birine şahit olan Bahreyn'de halkın yaklaşık yüzde 35'i sokaklardaydı. Demokrasi taleplerinin rejim için tehdit edici boyutlara ulaştığını düşünen Bahreyn, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi Suudi Arabistan ve BAE'ye bağlı güvenlik güçlerini ülkeye davet etti. 14 Mart'ta 4 bin Suudlu asker ve 5 yüz BAE'li polis ülkeye giriş yaptı. Eylemcilerin toplandıkları ana mekan olan İnci Meydanı (Pearl Roundabout) güvenlik güçleri tarafından dağıtıldı. Çok sayıda tutuklama ile neticelenen müdahale sonrası Bahreyn'deki Arap Baharı eylemleri büyük ölçüde son bulmuş oldu.

⁵⁶ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 61.

⁵⁷ Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, (Oxford University Press, New York: 2015), s. 82.

Amerikan dış politikası açısından baktığımızda Arap Baharı'nın Bahreyn ayağı (yukarıda analiz ettiğimiz) Libya vakasından çok farklı olmuştur. Eylemciler safında askeri müdahalenin kullanıldığı Libya'ya zıt olarak Bahreyn'de ABD yönetimi retorik ve sembolik birkaç hamle dışında demokratik devrim taleplerini desteklememiştir.⁵⁸ Eylemcilere yapılan kanlı müdahaleler sonrası Washington yönetimi Bahreyn yönetimine itidal çağrısında bulunarak temel hak ve hürriyetlerin çiğnenmemesi gerektiğini dillendirmiştir.⁵⁹ Sözlü ikazlara ek olarak ABD, Bahreyn'le yapacağı bir silah satış anlaşmasını Ekim 2011'de durdurmuştur. Fakat bu kısıtlama yedi ay sürmüş ve Mayıs 2012 itibarıyla silah satışı tekrar onaylanmıştır.⁶⁰ Bu tarihten sonra da Bahreyn'le ilişkiler eski seyrine dönmüştür.

ABD açısından böyle bir eylem planının önemli birkaç gerekçesi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Körfez güvenliğinin stratejik önemidir.⁶¹ Körfez enerji hatlarının korunmasını önemli bir dış politika hedefi olarak öteden beri belirlemiş olan Washington bu bölgedeki istikrarsızlığın çıkarlarına zarar vereceğini düşünmektedir. Benzer şekilde Körfez'deki geleneksel monarşilerin ABD ittifak sistemindeki yerlerini koruması ve İsrail'in güvenliğine bu şekilde katkıda bulunması da Washington'un kararında belirleyici rol oynamıştır.⁶² Ayrıca Bahreyn nüfusunun yüzde 70'inin Şii olduğunu göz önüne alırsak ülkedeki muhtemel bir rejim değişikliğinin bölgede İran lehine sonuçlar doğuracağı da ABD (ve İsrail) için bir tehdit unsuru olarak görülmüş-

⁵⁸ Selim, "The United States and the Arab Spring", s. 268; Haas, "The Arab Uprisings from the US Perspective", s. 410.

⁵⁹ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 65; Atlas, "U.S. Foreign Policy and the Arab Spring", s. 362; Daniel Byman, "Explaining the Western Response to the Arab Spring", *Journal of Strategic Studies*, Cilt: 36, Sayı: 2, (2013), s. 291.

⁶⁰ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 65; Atlas, "U.S. Foreign Policy and the Arab Spring", s. 376.

⁶¹ Colin ve Lynch, "Strategy after the Arab Uprisings", s. 56.

⁶² Zohny, "American Foreign Policy and Diplomacy During and after the Arab Spring, the Challenge of Democratization & the Legacy of President Obama's Administration", s. 383.

tür. Son olarak ABD'nin Suudi Arabistan'ın hilafına daha fazla bir eylemde bulunmamak istemesini de sayabiliriz. Washington yönetiminin söylem seviyesinde Arap Baharı'nı desteklemesi ve aksiyon seviyesinde de Hüsnü Mübarek'i korumaması ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinde gerilim üreten noktalar olmuştur.⁶³ Suud'un etki alanı içerisinde değerlendirdiği Bahreyn'de kendisi için ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanan bir konuda kesin aksiyon alması Washington-Riyad ittifakını daha fazla krize sokacaktı.⁶⁴ Tüm bunlar ışığında ABD'nin Bahreyn'e yaklaşımında stratejik çıkarlarını öncelemek suretiyle hareket ettiğini iddia edebiliriz. Trump yönetimi de bu tutumunu sürdürmüş hatta bir adım da öteye geçerek selefinin söylem düzeyindeki demokrasi ve insan hakları vurgusunu terk ederek bölgenin baskıcı rejimleri ile sorunsuz bir ittifak modelini benimsemiştir.⁶⁵

SURİYE

Arap Baharı'nın en kanlı coğrafyalarından biri Suriye oldu. 15 Mart 2011'de başlayan gösterilerde Suriye halkı Arap Baharı devrimlerinde sokağa çıkan diğer komşu halkların taleplerine benzer talepler dile getirdiler. Fakat Esed rejiminin protestolara sert tepkisi iç karışıklığın büyümesine ve nihayetinde iç savaşa dönüşmesine sebebiyet verdi. Suriye toprakları rejim ve farklı isyancı gruplar arasında fiilen bölünmüş bir hal aldı. Ülke içindeki bu farklı aktörler şüphesiz farklı uluslararası aktörlerin destekleri ile pozisyonlarını savundular. Rusya ve İran'ın rejim lehine müdahil olduğu mücadelede Körfez ülkeleri, Türkiye, AB ve ABD direnişçileri destekledi. Bu bölünmüş ortam DEAŞ gibi örgütlerin büyümesi için de uygun bir zemin teşkil etti.

⁶³ Gregory Gause, "The Future of U.S.-Saudi Relations: The Kingdom and the Power", *Foreign Affairs*, Cilt: 95, Sayı: 4, (2016), s. 118.

⁶⁴ Huber, "A Pragmatic Actor", s. 71; Roberst Mason, "The Obama Administration and the Arab Spring: Waiting for a Doctrine", *The International Politics of the Arab Spring*, (Ocak 2014), s. 51; Pinto, "Mapping the Obama Administration's Response to the Arab Spring", s. 110.

⁶⁵ Lesch, *The Middle East and the United States*, s. 435.

Suriye, Amerikan dış politikası açısından Arap Baharı konusundaki söylem ve eylem arasındaki makası yansıtan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Eylemlerin başladığı Mart 2011’de ABD Dışişleri Bakanı Clinton, Esed’den “muhtemel bir reformcu” olarak söz etmiştir.⁶⁶ Mayıs 2011’de Obama, Esed’in halen bir değişime liderlik edebileceğini ifade etmiştir.⁶⁷ İlerleyen aylarda ise rejimin gerçekleştirdiği sivil katliamlar Esed’e olan yaklaşımın değişmesini zorlamıştır. Ve nihayetinde Obama Ağustos’ta Esed’in koltuğunu bırakması gerektiğini açıklamıştır.⁶⁸ BMGK’de Rusya ve Çin sebebiyle Suriye karşıtı bir kararın alınmaması Esed’in gitmesini savunan ülkelerin “Suriye’nin Dostları” adıyla bir araya gelmesiyle neticelenmiştir. İlk toplantısını 24 Şubat 2012’de Tunus’ta yapan grup ABD’nin bir rejim değişikliği için daha fazla müdahalede bulunacağını tahmin ediyordu.⁶⁹ Fakat (aşağıda değineceğimiz gerekçeler sebebiyle) bu beklentiler Washington yönetimi tarafından karşılanmamıştır.

ABD Aralık 2011’de muhalefetin oluşturduğu hükümeti meşru hükümet olarak tanımıştır. Ayrıca Özgür Suriye Ordusu’na yönelik eğit-donat faaliyetleri kapsamında belli bir yatırım yapmıştır.⁷⁰ Washington yönetiminin ilerleyen dönemlerde Suriye içerisindeki gruplardan PKK’nın Suriye kolu PYD ile hareket ettiğini gözlemlemekteyiz. ABD’nin bu tercihi hem Türkiye hem de muhalefete daha fazla destek vermesini bekleyen Suudi Arabistan gibi Körfez ülkeleri için rahatsız edici bulunmuştur. ABD’nin Suriye’deki olaylara yönelik hamlelerinde rejimin kimyasal silah kullanımı bahsedilmesi gereken bir diğer husustur. Esed rejiminin kimyasal silah kullandığı iddialarına karşın Ağustos 2012’de

⁶⁶ Elliott Abrams, *Realism and Democracy: American Foreign Policy after the Arab Spring*, (Cambridge University Press, New York: 2017), s. 174; İronik bir durumdur ki Esed de Arap Baharı’nın komşu ülkelerde başladığı günlerde Suriye’nin stabil olduğunu, protesto dalgalarının ülkesine uğramayacağını ve bunun sebebinin de yönetim ile halkın yakınlığı olduğunu iddia etmiştir.

⁶⁷ Haas, “The Arab Uprisings from the US Perspective”, s. 411.

⁶⁸ Pinto, “Mapping the Obama Administration’s Response to the Arab Spring”, s. 120.

⁶⁹ Litsas, *US Foreign Policy in the Eastern Mediterranean*, s. 142.

⁷⁰ Krieg, “Externalizing the Burden of War”, s. 107.

Başkan Obama böyle bir saldırının ABD'nin kırmızı çizgisi olduğunu ve çok ciddi sonuçları olacağını açıklamıştır.⁷¹ Ağustos 2013'te ise Esed yönetimi ciddi bir kimyasal silah saldırısı gerçekleştirmiştir. Obama yönetimin askeri müdahalede bulunacağı beklentisi çatışmanın taraflarında oluşmuş olsa da Moskova yönetiminin önerdiği Esed'in silahları teslim etmesi senaryosuna Washington ikna olmuştur. Bu durum aslında ABD açısından zevahiri kurtarmak olarak değerlendirilebilir.⁷²

ABD'nin Suriye politikasının gerekçeleri düşünüldüğünde birkaç husus karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Obama'nın Amerikan askerlerinin dahil olacağı Irak ve Afganistan benzeri yeni bir savaşa bulaşmak istememesidir.⁷³ Hem Amerikan halkı böyle bir duruma sıcak bakmamaktadır hem de Amerikan ekonomisi böyle bir girişim için uygun durumda değildir. Fakat bu talep tek başına Washington'un kararlarını açıklamaya yetmez. Zira Amerikan askerlerinin sahada olmadığı ve maliyetin paydaş devletler (başta Körfez ülkeleri olmak üzere) ile paylaşıldığı bir senaryo da pekala mümkündür. Bu noktada Suriye'nin daha çok Rusya'nın etki alanına girdiği gerçeğinin ABD tarafından da kabul edildiğini söyleyebiliriz. ABD, Suriye'deki dönüşüm için Rusya ile karşı karşıya gelmeyi tercih etmemiştir. Bir diğer husus ise özellikle Libya'daki ABD Büyükelçiliği saldırısı sonrası Amerikan yönetiminin Arap Baharı hareketliliğine radikalleşme ve terör paradigması içinden bakmasıdır.⁷⁴ Bu minvalde ABD Suriye'deki önceliğini DEAŞ ile mücadeleye yoğunlaştırmış ve bunu yaparken de sahada seküler aktörlerle hareket etmeyi tercih etmiştir. Suriye muhalefetinin ağırlıklı olarak İslamcı çizgide olması Washington yönetimi tarafından şüphe sebebi olarak görülmüştür.⁷⁵

⁷¹ Haas, "The Arab Uprisings from the US Perspective", s. 411.

⁷² Nawal Naghafi'ye göre Esed 2014-2018 arasında 106 kez kimyasal saldırı gerçekleştirmiştir. Bkz. Litsas, *US Foreign Policy in the Eastern Mediterranean*, s. 145.

⁷³ Dueck, *The Obama Doctrine*, s. 85.

⁷⁴ Huber bu durumu Mursi'nin darbeyle devrilmesine ve Esed'in kimyasal silah kullanımına da bağlamaktadır. Bkz. Huber, "A Pragmatic Actor", s. 62.

⁷⁵ Haas, "The Arab Uprisings from the US Perspective", s. 411.

ABD’NİN BÖLGE SİYASETİNDE DEĞİŞİM ROLÜ

ABD’nin bölgedeki hegemonyası Irak ve Afganistan işgalleri sonrası ortaya çıkan istikrarsızlık ve karmaşanın ardından sona ermiştir. ABD tek başına bölge siyasetini ve bölgesel aktörleri şekillendirme kapasitesine sahip olmadığı gerçeğiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Ortak bir düşman algısı ve ortak bir güvenlik kaygısının olmadığı bir ortamda bölge aktörleri ABD’nin bölgeyi tamamen kontrol etmesine karşı tavır sergilemiştir.

Arap Baharı özelinde ortaya çıkan asıl sorun ABD’nin hegemonyasını sürdürmek için atacağı riskli adımların neler olabileceği değil bölgeden kademeli olarak çekilmesiyle ortaya çıkacak güç boşluğunun ne şekilde ve hangi aktörler tarafından dolduracağıdır. Bu konu Arap isyanlarının geleceği ve bölgede yeni oluşmaya başlayan yeni ittifakların belirlenmesi açısından kilit öneme sahiptir. Türkiye, Katar, Rusya ve İran gibi bazı aktörler ortaya çıkan bu güç boşluğunu kendi nüfuz alanlarını genişletmek için değerlendirilebilecek bir imkan olarak görmektedir.

İsrail, Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn gibi aktörler ise ABD’nin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkabilecek güç boşluğunun kendi aleyhlerine doldurulabilmesini varoluşsal bir risk olarak tanımlamıştır. Bu aktörler pasif bir şekilde mevcut belirsizlik ortamının kendi aleyhlerine şekillenmesini beklemeyi tercih etmemiştir. Yeni oluşabilecek bölgesel güç dağılımını ve kurgusunu aktif bir şekilde kendilerine risk oluşturabilecek bir mecranın ötesine çekmeye çalışmıştır. Devrim karşıtı koalisyon hızlı bir şekilde organize olarak karşı devrimci bir yapılanma ve stratejik ittifaka yönelmiştir. Başını BAE ve Suudi Arabistan’ın çektiği bu devrim karşıtı ittifak kendi etki alanlarını genişletmek için hem ABD’de ve Avrupa başkentlerinde hem de Rusya’da müttefik arayışı içerisinde olmuştur. Sahip oldukları petro dolarları ve kendilerine müttefik olarak belirledikleri İsrail lobisinin de katkıları ile çok boyutlu bir kamu diplomasisi yürütmüşlerdir. Bu diplomasinin temel hedefi Türkiye, Katar ve İran’ı itibarsızlaştırarak gerek bölge halkları gerekse Batı

kamuoyu ve karar alıcıları nezdinde karalamaktır. İslamcılık karşıtlığı ve radikalizmle mücadele söylemlerini de aktif olarak dile getirerek kendi mücadele alanlarını genişletmeye çalışmışlardır.

Özetle ABD, Arap Baharı sonrası dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinden çekilmemiş ve bu bölgedeki kilit stratejik varlıklarını muhafaza etmiştir. Obama döneminde sadece bölgedeki askeri varlığını azaltmış ve bu dönemde vekiller kullanma stratejisine yönelerek siyasi ve ekonomik maliyetini düşürme çabası içerisine girmiştir. Daha önce vekiller kullanma konusunda daha çekimser davranan Washington yönetimi bu dönemde başta NATO müttefiki Türkiye'yi kendi safalarında bölgesel operasyonlarında devreye sokmaya çalışmıştır. Bu konuda başarılı olamayınca Türkiye'nin can düşmanı terör örgütü PKK ve onun Suriye'deki uzantısı PYD ile iş tutmaya çalışmıştır. Kendine bağımlı olabilecek ve seküler görünümlü tüm yerel aktörler ABD'nin merceğine girmiştir.

ABD aktif bir şekilde bölgenin yeniden şekillenmesini doğrudan üstlenmiş olmasa da bölge siyasetinden çekilmesiyle oluşabilecek boşluğa dair kaygıları yönetmeye hatta manipüle etmeye çalışmaktadır. Bu çabasında da kısmen başarılı olmuştur. Ne Irak'tan ne Suriye'den ne de Körfez'de bulunan üslerinden tamamen çekilmiş olan ABD bölgede daha az asker bulundurarak maksimum etki üretmeye çabalamaktadır. ABD'nin bu girişimi bölgedeki aktörlerce tam olarak kabul edilmiştir. Bölgedeki temel sorunların başında Washington yönetiminin bölgedeki bu ikircikli tutumu gelmektedir. ABD ne hegemonik aktör olmanın gerekliliklerini yerine getirmekte ne de kendisinin bu rolden sıyrılmasıyla oluşabilecek alanda yeni bir sistem ve düzen oluşmasına izin vermektedir.